

СТРУКТУРА ТА СЕМАНТИКА ЗАКРІПКИ В УКРАЇНСЬКИХ, АНГЛІЙСЬКИХ ТА ФРАНЦУЗЬКИХ ЛІКУВАЛЬНИХ ЗАМОВЛЯННЯХ

STRUCTURE AND SEMANTICS OF THE ENDING IN UKRAINIAN, ENGLISH AND FRENCH MEDICAL INCANTATIONS

Лабенко О.В.,

викладач кафедри іноземних мов
історичного та філософського факультетів

Київського національного університету імені Тараса Шевченка

У статті досліджуються структура та семантика закріпки в українських, англійських та французьких лікувальних замовляннях. Виявлено основні структурно-семантичні моделі закріпок. Автор аналізує функціональне навантаження таких формул. У контексті міжмовного порівняння окремі семантичні моделі можуть повторювати моделі інших мов, частково змінюватися або ж взагалі випадати.

Ключові слова: замовляння, закріпка, семантика, модель, функція.

В статье исследуются структура и семантика закрепки в украинских, английских и французских лечебных заговорах. Выявлены основные доминирующие структурно-семантические модели закрепок. Автор анализирует функциональную нагрузку таких формул. В контексте межъязыкового сравнения определенные семантические модели могут повторять модели других языков, частично меняться или же вообще выпадать.

Ключевые слова: заговоры, закрепка, семантика, модель, функция.

The article deals with the structure and semantics of the ending in Ukrainian, English and French medical incantations. The basic dominant structural and semantic models of the endings are revealed. The author analyzes the functional load of such formulas. The dominant structure basic components of the incantation endings which are available in all three languages are found out. In the context of interlanguage comparisons, certain semantic models can repeat patterns of other languages, partially change, or even drop out at all.

Key words: incantation, ending, semantics, model, function.

Постановка проблеми. У сучасному мовознавстві спостерігається значна цікавість до досліджень у сферах лінгвокультурології та етнолінгвістики. До таких студій належить і дослідження народних лікувальних замовлянь. Метою такого замовляння є покращення стану здоров'я. Замовляння як тексти ґрунтуються на вірі людини в магію слова та дії, розглядаються як обряд, в якому мають значення і текст, і ритуальні дії, і обставини виконання.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Цікавість до текстів замовлянь виникла в середині XIX ст. Перші дослідження були присвячені переважно збиранню та систематизації матеріалу (Л. Майков (1869 р.), В. Даль (1880 р.), І. Сахаров (1885 р.), Н. Познанський (1917) та інші). Разом зі збором та систематизацією матеріалів активно вивчалось питання про виникнення замовлянь, а також велися дослідження щодо складу і властивості формул (Ф. Буслаєв, П. Єфименко, О. Потебня, М. Крушевський, О. Міллер, Н. Познанський, О. Афанасьєв).

Постановка завдання. З огляду на те, що лікувальні замовляння не розглядались як об'єкт лінгвістичного дослідження на матеріалі неспоріднених мов, вважаємо актуальним порівняльне

дослідження семантичного наповнення таких текстів в українській, англійській та французькій мовах. Отже, **метою** пропонованої розвідки є дослідження структури та семантики закріпок текстів замовлянь у трьох неспоріднених мовах. Для реалізації мети автор ставить перед собою *завдання* – провести порівняльний аналіз таких формул у лікувальних замовляннях та декодувати їхнє семантичне наповнення у світлі етнолінгвістичних досліджень.

Виклад основного матеріалу. У студіях відомого російського лінгвіста А. Юдіна подана стратифікація тексту замовляння. Дослідник виокремлює такі структурні елементи замовляння:

1. Молитовий вступ – зазвичай християнська молитва, часто «Отче наш». Він може бути або повною, розгорнутою молитвою, яка сприяє входженню суб'єкта у відповідний психічний стан, або просто короткою молитовною формулою, що відкриває текст замовляння.

2. Зачин – наративний за характером текст, в якому міститься розповідь про вхід суб'єкта у світ магичних сил. Зачин містить опис подорожі того, хто замовляє, від дому до потойбічного світу, іноді мотив його чарівного одягання в небесні світила й ін. Опис може збігатися з реальними

діями суб'єкта під час замовляння (хоча це зовсім необов'язково), тобто є метатекстом, який описує акціональний текст і відтворює той же магічний зміст.

3. Опис дій у центрі магічного світу (епічна частина) – текст нарративного характеру, в якому міститься оповідь про те, що і хто перебуває в центрі сакрального простору. Суб'єкт зникає, з'являється персонаж-помічник.

4. Заклинання (побажання) – ненаративний текст, в якому відбувається заклинання персонажа, тобто такий, який примушує його виконати волю суб'єкта, що повертається в текст (у російській мові має зазвичай відмінкові форми займенника першої особи). Заклинальна частина нерідко буває заснована на так званому двочленному паралелізмі, тобто за принципом «як <...>, так <...>».

5. Закріпка (кінцівка) – ненаративний метатекст, що магічно закріплює дію всього попереднього тексту і нейтралізує допущені в ньому можливі помилки.

6. Молитовне завершення – аналогічне вступу, але є ще більш факультативним елементом. Іноді воно зводиться до одного слова *амінь* після закріпки і називається тоді замінюванням [5].

Кінцівка замовляння найчастіше має за мету закріпити дію самого замовляння. Тому часто її називають формулою-закріпкою [4].

Такі формули можуть бути як формальними, так і змістовними. До формальних відносимо частини молитов. Така кінцівка вводиться конструкцією *In the name of <...>* (во ім'я <...>). У ній фігурують святі, охоронці, надприродні сили, які або перелічуються, або до яких звертаються, що засвідчує надзвичайно високий авторитет надприродного адресата. Як слушно зазначає О. Климентова, цей авторитет є маркером сили й всемогутності. Відчуття захищеності постає як результат поглинання страху позитивними почуваннями. Емотивний вектор у позитиві, врешті-решт, його домінантність створюються накопиченням позитивно маркованих вербальних стимулів та їх кількісною перевагою [3]. Такі закріпки трапляються в замовляннях усіх трьох мов. Наприклад:

In the name of the Father, Son, and Holy Ghost.

In the name of Jesus no more shall this [13, с. 107];

Father, Sonne and Holy Ghost: a God's name.

Five Paternosters, five Avies and a Creede,

In worship of five woundes of our Lorde [11, с. 74];

In the name of the Holy Trinity [11, с. 77];

In the name of the Father, and of the Son, and of the Holy Ghost [6, с. 82];

Во имя Отца и Сына и Святаго Духа. Аминь [1, с. 156];

<...> pauvre créature, N <...>, de toute rompure, blessure et entrave que ce soit, en l'honneur de Dieu, de la sainte Vierge Marie, de saint Côme et saint Damien! [14, с. 266].

Для англійської, як і для французької, молитовної кінцівки властиве використання латинізмів, як-от *Fiat + Fiat + Fiat* [6, с. 77]: *<...> comme ont fait les cinq plaies de Notre-Seigneur Jésus-Christ .Natus est Christus, mortuus est, resurrexit Christus* [14, с. 230]; *Gaspard fert myrrham, thus Melchior, Balthasar aurum* [14, с. 17].

Заклик до божої сили реалізується насамперед у частотному використанні дієслів наказового способу. Вони виконують особливу роль у молитвах і вербалізують значний спектр модальностей: прохання про сцілення, про захист від хвороби, надію, що хвороба не повернеться. Наприклад:

Mend thou in God's name [10, с. 162];

And I pray God, nor this not may [13, с. 82];

And I trust in Jesus this never will [13, с. 107];

O Lord, effect the same

That I do now go about [11, с. 76];

Heal in the Holy Ghost's name! [8, с. 143];

<...> no more wilt not thine; in the name [6, с. 82];

God save the Bairn burnt sair!

Het fire, cool soon in God's name! [8, с. 146];

О, преподобний Павхнутій, помилуй раба болезного (имр.) от болезни лихорадки! [2, с. 26];

Господи Иисусе Христе, Сыне Божий,

Помилуй раба (рабу) своего N! Славу Отцу <...>. Аминь [1, с. 165];

Избави, Господи, р. Б. N. отъ всякія скорби и трясавичныя болгъзни, всегда, понынгъ и присно и во вгъки вгъковъ. Аминь [1, с. 165];

Избгъгни отъ раба Божиа імерекъ, даше нечистыи, молитвами пресвятымъ владычицы нашеа богородица и приснодгъвы Марыя, молитвами сватыхъ апостоль, пророк, мученик [1, с. 172];

Нарожденного, мольтвяного, прычащего р. Б. N., Господь Мылосерднѣй, на помочъ посылаю! [1, с. 178];

Appoline, retourne-toi; si c'est une goutte de sang, elle tombera; si c'est un ver, il mourra [14, с. 35];

Au nom du Père, mal, je te barre <...>

que Dieu te guérise! [14, с. 164];

Les trois personnes de la sainte Trinite te commandent de t'en aller [14, с. 189];

<...> je te commande, de la part du grand Dieu puissant, de te retirer du corps de N <...>, Jesus, Marie, Joseph [14, с. 269];

Au nom du Père et du Fils et du Saint-Esprit. Ainsi soit-il [14, с. 272].

О. Хомік поділяє змістовні закріпки на декілька груп. До першої, найдавнішої групи закріпок належать традиційні формули, пов'язані з функцією замикавання і культивуванням образів ключа та замка. До другої групи – закріпки-побажання. До третьої групи закріпок – формули відгону. Четверта група складається із закріпок, побудованих за аналогією до властивостей образів, які в них вживаються. До п'ятої групи входять контаміновані закріпки, що складаються з формальних елементів язичницького і християнського походження та змістової закріпки-відгону. У шосту групу дослідниця включає закріпки апокрифічних текстів [4].

У лікувальних замовляннях серед закріпок виокремлюємо 5 типів: такі, що демонструють очікуваний результат, констатують факт магічної дії, відсилають хворобу, продовжують та підсилюють основну частину, супроводжуються магічними чи ритуальними діями та настановами.

Закріпки, які демонструють очікуваний результат, мають констатуючу модальність, що передусім виражається через імперативні й інвективні конструкції. Такі конструкції можуть вводитись модальним дієсловами, наприклад:

*Never more shall have
me of the Holy Ghost + may no more
blood flow from the mouth, the vein, or the nose* [11, с. 77].

Іноді застосовуються паралелізми:

*Blood remain fixed,
As Christ was on the crucifix* [13, с. 112];

As this bean-shell rots away,

So my wart shall soon decay [6, с. 57];

*Як пусто я говорю, так пусто з молитвенної,
народженої (имр.) волос зійде* [2, с. 25];

*Розійдися так, як по дугам і по берегам –
вітер шумить; як по воді хвиля розходить, так
у молитвен <...> народжен <...> (имр.) волос
зійде* [2, с. 25];

*<...> je te commande de n'avoir non plus de
puissance sur cet oeil que n'eurent les Juifs, le jour
de Pâques, sur le corps de Notre-Seigneur Jésus-
Christ* [14, с.188];

*Que le Dieu Tout-Puissant, le Père, le Fils, le
Saint-Esprit, te guérissent! Que Dieu soit avec Lui et
avec son Esprit!* [14, с.195];

*<...> que Joseph et Nicodeme ont descendu le
corps de Notre-Seigneur Jésus-Christ de l'arbre de
la croix, et que, aussitôt cette prière dite, N<...> soit
guéri, au nom du Père et du Fils et du Saint-Esprit* [14, с. 291].

Ще одним засобом підсилення дії тексту замовляння в закріпці є повтори:

Cure without and cure within.

Cure the heart, and horn, and skin [8, с. 141];

*<...> отъ моего двора, отъ моего осла, отъ
моего скота, отъ моего близняго кумыра. Аминь* [1, с. 198].

У наступному прикладі яскраво демонструються причинно-наслідкові зв'язки:

Blessings to take away thy pain

And ilka tinter of thy strain [8, с. 144];

*<...> свиня до корита прибіжить, плісьнявка
з язика збіжить* [2, с. 28];

*Сорока на лозі – с раба божого (имрек) більмо
зливав* [2, с. 29];

*Колы будутъ ушакы роззывляться, тодди буде
лыхоманка подниматься, й гнетуха и трясуха* [1, с. 145];

*<...> яко камень на своїм мѣсци лежалъ нентъ
и присно и вовѣки, аминь* [2, с. 41];

Par la retraite de Mercure,

Que de ce corps-ci tu defloges,

Comme Mercure a fait àti loges,

D'où il a fait prompte retraite,

Ayant la barbe à demi faite [12, с. 375].

Іноді кінцівка замовляння демонструє очікуваний лікувальний ефект:

The burnt sore would burn no more [8, с. 146];

Bloody Nose (or Mouth) in God's name mend! [8, с. 147];

*Thy teeth shall pain thee no more. Inthename
<...>* [6, с. 77];

*<...> коли вона відтіля води принесе, тоді
с рожденного, нахрещеного раба божия (имре)
кров потече* [2, с. 28];

<...> рожка не зійшла, крив червона не пішла [2, с. 28];

*Иродовы дочки дорогу забудуть, а р. Б. Н.
по вѣкъ тряса не будетъ* [1, с. 150].

У своїй семантичній структурі закріпка може містити настанову:

*<...> and whosoever bears these words in mind
shall never fearague or anything else* [9, с. 123];

*<...> а хто эту молитву будя читать, ня
будемъ яго вѣкъ чапать* [1, с. 151];

*Хто буде сїи слова именовати, до вику не буде
одъ них напасти мати* [1, с. 170].

Іноді в кінцівках відображається інтенція мовця позбавитися від хвороби. У таких формулах обов'язковою є вербалізація назви хвороби: *Here I leave the whooping-cough* [6, с. 70].

Показовим прикладом є закріпка-благопобажання, де хворобі, щоб вона зникла, бажають всіляких гараздів: *Good for bones have* [6, с. 107].

Закріпки, в яких відсилається хвороба, лежать на межі концептосфер шляху та смерті. Так,

наприклад, у кінцівці до замовляння-розповіді, де переказуються події, які відбувалися зі Святим Петром, хвороба відсилається в подорож разом зі святим: *Arise, O Peter; go thy way, thy tooth shall a cheno more!* [8, с. 143]; *Thereis none to redeemit besides thee* [11, с. 78]. Іншим типом відсилання є побажання смерті хворобі:

And die away among thease (ashes') [6, с. 42];

Розійдися і по полям, і по морям, і по лісам, де люде не ходять, де вітер не віє, де собаки не брешуть, по лугам, по очеретам, де хати пусті і де замки пусті [2, с. 27];

Поки я не знала, поти не зганяла. Зійди на ті болота, де глас божий не заходить і де люди не ходять [2, с. 35];

Пиды ты соби на огни, на дыма, на вельки стена! Тамъ тоби буде хороше гулять и людей морських знобить [1, с. 141];

Іди соби – де кури ни пьють,

Де молодиці на гуляння ни ходять,

Де козак коня не напуває,

Де дівчя коси не роспліає [1, с. 142];

Я жъ тебе высылаю на очерета и на болота, де людській гласъ не заходе, тамъ тоби пропадати [1, с. 1154];

<...> de sortir de <...>, et de t'en aller au plus profond de la mer [14, с. 32].

Закріпки також можуть продовжувати та підсилювати основну частину, як у наступному прикладі:

Nahn berries shak' frat' rowan-tree

An' nahn fra botterey bush [7, с. 177].

Закріпка, як і основна частина замовляння, невіддільна від невербальної частини лікувальної практики. Тому в деяких фрагментах перелічуються та констатуються факти магічної дії:

In the name of Jesus

I pull thee from the ground [11, с. 76];

Dat sho wad never bide a neicht

Whar he had rod, dat man o' meicht [8, с. 145].

Для фіксації дії замовляння можуть супроводжуватися магічними чи ритуальними діями та настановами:

With this mell Oi throice dew knock,

One for God

An' one for Wod,

An' one for Lok [9, с. 125];

Uttered nine times in the same breath [9, с. 125];

In Kent, if a man wets his forefinger with saliva, and rubs the wart he wishesto get rid ofthree times in the same direction as a passingfuneral, sayingeach time (without any of the ceremony above observed): "My wart goes with you", a cure will soon follow <...> [6, с. 42];

<...> to cure ague, string nine or elevensnails ona thread, the patient saying, as each is threaded, "Here I leavemy ague". When all are threaded they should be frizzled overa fire, and as the snails disappear so will the ague [6, с. 57];

Пес тобі дядько, свиня тобі тітка (плюють въ глаза больному) [2, с. 26];

<...> дайте молитвенному, народженому (имр) сопливі. Лини воду на курей, і скупай дитину в тім пирії (Agropyrum), що росте між тином, т. е. который проросъ сквозь тынь [2, с. 28];

От сеї пори у народженого у хрещеного (имрек) зуби не болітимуть. – Сплюнь 3 рази [2, с. 29];

И я васъ вызываю и выкликаю – идить соби, куди огонь та дымъ, то туди й лышечко зъ нымъ. Произнося заговоръ, раскладываютъ на прыпичку огонь [1, с. 205].

Помічено, що така складова частина не менш важлива за самі тексти замовляння.

Висновки. Отже, можна зробити висновок, що закріпка є частиною замовляння, що має істотне семантичне навантаження. У лікувальних замовляннях серед закріпок виокремлюється 5 типів: такі, що демонструють очікуваний результат, констатують факт магічної дії, відсилають хворобу, продовжують та підсилюють основну частину, супроводжуються магічними чи ритуальними діями та настановами. Для англійської мови характерне застосування наказових конструкцій і модальних дієслів. В українських замовляннях часто фігурують конструкції відсилання хвороби в чужий простір. У франкомовних та англійськомовних закріпках досить частотним є використання латинізмів, яких не помічено в українських текстах. Перспективним вважаємо дослідження семантики символізму закріпки українського, англійського та французького замовляння.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Ветуховъ А. Заговоры, заклинания, обереги и другие виды народного врачевания, основанные на вѣрѣ въ силу слова. (Изъ истории мысли). Вып. I – II / Оттискъ изъ «Русск. филолог. Вѣстника». Варшава, 1907. 522 с.
2. Драгоманов М. Малорусские народные предания и рассказы. Киев, 1876. 434 с.
3. Климентова О. Паралінгвальні чинники сугестогенності молитви (час презентації та міфологізація). Система і структура східнослов'янських мов. 2014. Вип. 7. С. 104–113.

4. Хомік О. Структурно-семантичні та функціональні особливості заключної формули в українських оберегових замовляннях. URL: <http://https://scholar.google.com.ua/citations?user=w15ImBwAAAAJ&hl=ru>.
5. Юдин А. Ономастикон русских заговоров. Имена собственные имена собственные в русском магическом фольклоре. М., 1997. 319 с.
6. Black William George, Scot F.S.A. Folk-medicine; a chapter in the history of culture. London, 1883. 254 p.
7. County Folk-Lore. Vol. II. Printed Extracts № 4. Examples of Printed Folk-Lore Concerning North Riding of Yorkshire, York and the Ainsty by Mrs. Gutch. London, 1901. 504 p.
8. County Folk-Lore. Vol. III. Printed Extracts № V. Examples of Printed Folk-Lore Concerning Orkney & Shetland Islands by G.F. Black. London, 1903. 302 p.
9. County Folk-Lore. Vol. V. Printed Extracts № VII. Examples of Printed Folk-Lore Concerning Lincolnshire by Mrs. Gutch and Mabel Peacock. London, 1908. 472 p.
10. Dyer T.F. This Elton Domestic folk-lore. London, 1881. 222 p.
11. Harland John, Wilkinson T.T. Lancashire folk-lore: illustrative of the superstitious beliefs and practices, local customs and usages of the people of the county palatine. London, 1867. 328 p.
12. Littératures populaires de toutes les nations. Tome XL. Souvenirs du vieux temps. Le Berry, Laisnel de la Salle. Paris, 1900. 415 p.
13. Pettigrew Thomas Joseph On Superstitions Connected with the History and Practice of Medicine and Surgery. Philadelphia, 1844. 222 p.
14. Sébillot Paul Le Folk-lore de France T. I. Le ciel et la terre. Paris, 1904. 489 p.